

CHORYORLAR MASHHUR TO'RT XALIFA HAQIDA

Ilmiy rahbar: Samatov X. U.

Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Samarqand filiali

Aliqulova Hosila

AX 23.08-guruh talabasi

Bismillahir Rohmanir Rohiy!

Annotatsiya: Muhammad (sallallohu alayhi vassallam) payg'ambardan keyin dastlabki to'rt xalifa islomning keng tarqalishiga asosiy rol o'ynagan kishilar edilar. Ularning nomlarini zikr qilish bilangina kifoyalanib qolmay, balki ular haqida kengroq ma'lumotlar tarqatish Islom ma'rifat ahlining burchiga aylanib qolgan. Bu yerda zikr qilinadigan to'rt halifa haqida Muhammad (sallallohu alayhi vassallam) payg'ambarning hadisleri ham bor. "Haq taolo, - do'stlarimni butun insonlarga fazilatli qilib yaratgan. Bu do'stlarim ichida to'rt kishi – Abu Bakr, Umar, Usmon va Alining fazilatlarini yuqori etdi. Ularni do'stlarimni eng yaxshisi qildi". Yana boshqa yerda keltirilgan hadisi sharifda "do'stlarim go'yo yulduzlar singarilar. Qaysi biriga ergashsangiz, to'g'ri yo'lni topursiz", deydi.

Kalit so'zlar: Payg'ambar, Abu Bakr As-Siddiq, Umar Ibn Al-Xattob, Usmon Ibn Affon, Ali Ibn Abu Tolib, Ravza

KIRISH

Bismillahir Rohmanir Rohiy!

Choryorlar (fors—to'rt do'st) - Muhammad vafotidan keyin arab xalifaligida hokimiyat tepasida turgan dastlabki 4 xalifa (Abu Bakr, Umar, Usmon, Ali). Ularni Choryorlar deb atash Eron, Afg'oniston va O'rta Osiyodagi oddiy dindorlar orasida rayem bo'lgan. Choryorlar arab tilidagi diniy manbalarda "xulafo arroshidin" ("to'g'ri yo'ldan borgan xalifalar") nomi bilan tilga olinadi. Choryorlar xalifalikni boshqarish va kengaytirish, qo'shni yerlarni fath etib islom bayrog'i ostida birlashtirishga rahnamolik qilgan xukmdorlardir. Islomda Choryorlar "payg'ambar noiblari" hisoblanadilar. Islom an'anasida Choryorlar hukmronlik davri islomning oltin asri deb yuritiladi. Bu davr 30 yil davom etgan.

ABU BAKR ASSIDDIQ

Islom olamida Payg'ambarimiz Muhammad Alayhi vassalomdan so'ng eng mashhur yirik siymo Abu Bakr as-Siddiqiydir. Uning asl ismi Abdulloh ibn Abu Kuhofadir. Islomni dastlab qabul qilgan va keyinchalik uning yirik namoyandalaridan biri bo'lib qolgan zot-shu Abu Bakr payg'ambarga o'ta sodiq, o'ta fidokor kishilardan bo'lgan. Uning hayot yo'li boshqalarga ko'p jihatdan o'rnak bo'ladigan, ruhi tetik, yurish-turishi ibratomuz, sadoqatparvar, ko'pchilikning hurmat-ehgiromiga sazovor bo'lgan. Abu Bakr milodiyning 572 yilida Makkada dunyoga kelib, 634 yili vafot etadi². Islomdan oldingi nomi unut bo'lib, unga Muhammad (sallallohu alayhi vassallam) payg'ambar bergan nom - Abdulloh bilan atalib yashadi. Otasining oti Usmon, uning kunyasi Abu Kuhofa deb mashhur bo'lgan. Onasining oti Salma, uning kunyasi Um-ul-xayr (yaxshilik onasi)dir.

¹**Xalifa** (arab. o'rinbosar, noib) - musulmon jamoasi va musulmon davlatining diniy hamda dunyoviy boshlig'i. Xalifa Muhammadning (s.a.v) o'rinbosari.¹

Abu Bakr aslida payg'ambarimiz bilan ilk suxbat qurganlardan biri bo'lib, tonggi namozni doimo u kishi bilan birga bajo

keltirgani uchun Abu Bakr (Tong otasi) deb ataladi. Bu kishiga hurmatan aytiladigan gaplardan biri shuki, unga payg'ambar (sallallohu alayhi vassallam) doim: «Sen Allohning jahannamdan uzoqlashtirilgan bandasisan. Kimki jahannam o'tidan uzoq turuvchi bir kishini ko'rmoq istasa, Abu Bakrning yuziga qarasin!»- der ekanlar.² U kishi juda to'g'ri so'z, payg'ambarga g'oyat sodiq bo'lganidan hamda payg'ambar hadislarini boricha, o'zidan biror so'z qo'shmay naql etganligidan «Siddiq» («to'g'ri») deb atalgan. Abu Bakr Siddiq Islomni qabul qilmasidan ilgari ham o'zining odamlarga mehr-oqibati, kambag'allarga ko'makdosh, ularga shafqat

¹ Abdusodiq Irisov. TOSHKENT-1993 O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti.

² Abdusodiq Irisov. TOSHKENT-1993 O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti.

va marhamati bilan tanilgan kishi edi. Johiliyat davrida ko'pchilik odamlar sanamlarga sig'inar, sig'inmaydiganlari esa barmoq bilan sanarli bo'lgan. Ana shunday «barmoq bilan sanaladigan» shaxslarning biri Abu Bakr edi. Kitoblarda naql etishlaricha, bu kishi u davrda sanamlarga sig'inganlardan xatto nafratlanib yurar ekanlar. Islomdan avval Abu Bakr Makka shahrida «xun»ni olib beradigan bir lavozimda bo'lgan. Bunda kimki birovni o'ldirib qo'ysa, o'ldirganning jazosini belgilash, qotil o'ldirilgan odam haqqini to'lashi yoki da'vogar qotilni o'ldirishi kerak edi. Bordiyu ikki tomon kelishtirilguday bo'lsa, u holda mablag' to'lab qutulish ham mumkin edi. Bunday ma'sulyatli ishning boshida o'ta adolatli, sermulohaza kishi turishi lozim ko'rildi. Abu Bakrday insofli, tadbirkor kishining bunday katta ahamiyatga molik ishga bosh-qosh bo'lishi esa ko'pchilikning manfaatiga mos kelar edi. Saqlanib qolgan ma'lumotlarga ko'ra, Abu Bakr islomdan oldinlari ham payg'ambar (sallallohu alayhi vassallam³) bilan lozim do'st edi, ular birgalikda savdo karvonlarida sayohatda ham bo'lganlar. Bir kuni Abu Bakr tush ko'ribdi. Qarasa bir to'lin oy ko'kda suzib yuribdi. Ko'z tikib tursa, usha oy Makka shahri tomon suzib kelibdi, keyin u kichik-kichik shu'lalarga aylanib, parchalanib, butun shahardagi uylarga kirib ketibdi. Hayron bo'lib qarab turganicha ketibdi. Tushini ba'zi do'stlariga so'zlab ham beribdi. Ular Abu Bakrga yaqin kelajakda Makkada muhim bir hodisa yuz berishi kerakligi, bunda uning ham ulushi bo'lajagi, bu tushni ko'rish nasib bo'lganidek, yuz beradigan o'sha hodisalarda ham bu kishining nasibasi borligini aytibdi.

Abu Bakrning olti farzandi bor edi. Ularning uchtasi ug'il va uchtasi qiz edi. Bular- Oysha, Abdulloh, Asmo, AbdurRahmon, Ummu Kulsum va Muhammad bo'lib, katta o'g'il Abdulloh yoshligida vafot etib ketgan, qolgan o'g'illari oila qurib, bola-chaqa qilganlar. Oysha payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ning zavjayi muhtaramalari bo'lgan. Asmoga sahobalardan bo'lmish Zubayr, Ummu Kulsumga esa Talha uylangan edilar. Suriya yurishi kezida Abu Bakr qattiq kasalga chalinib qoladi. Shunda u kishi behosdan undan so'ng

²Abu Bakr milodiyning 572 yilida Makkada dunyoga kelib, 634 yili vafot etadi.

³Alloh taolo: «Albatta, Alloh va Uning farishtalari Nabiyya salovot ayturlar. Ey, iymon keltirganlar! Siz ham unga salovot ayting va salom ayting». (Ahzob surasi, 56-oyat)

xalifalikka kim o'tirishi haqida bosh qotiradi. Uni ko'rgani kelgan safdoshlar bilan kengashadi, turli muloxazalar o'rtaga tashlanadi, hech kim nomzod ko'rsatishga jur'at etmasdi. Abu Bakr nomzod qilib Umarni ko'rsatadi. Buni eshitib hamma sukutga ketadi. Bu orada ba'zi saxobalar Umarning qattiq qo'lligi, bir so'zligi, o'z

fikridan qaytmasligi bor, deb undagi yutuq va kamchiliklarni o'rtaga tashlaydilar. Ammo ko'pchilik uning nomzodini ma'qul topadi. Shu bilan Abu Bakr Umarni chaqirtirib, taqdiri iloxiy ila mabodo unga jon taslim qilish vaqti kelsa, hech qanday g'alago'vurga yo'l qo'ymay, u kishi xalifalik kursisiga o'tirishi zarurligi, yana o'lkalarni zabt etib, u yerlarda islomni yoyish kerakligi haqida vasiyat qildi. So'ngra o'zini ham payg'ambar yoniga ko'milishini vasiyat qildi. Abu Bakrning janozasi jamoat jam bo'lgach, payg'ambar, hujrasi bilan minbari o'rtasidagi Ravza⁴ (jannat, bog') deb atalgan maydonda o'qildi. Shunday qilib payg'ambardan so'ng xalifalik kursisiga o'tirgan ochiq chehrali, yumshoq ko'ngil, salobatli, dovyurak, taqvodor, butun mol-dunyasini islom yo'lida sarf qilishga bel bog'lagan fidoyi Abu Bakr as-Siddiqni tabarruk yer o'z bag'riga oldi. Uning qabri ham payg'ambar qabri yonida, ular ikkisi qabrda hamsoya bo'lib qoldilar.³ Islom tarixida Abu Bakr bilan payg'ambar hayotiga doir ko'p voqealar qayd etilgan. Hatto mushrikiylar g'olib kelganda, ulardan yashirinib bir g'orga berkinganlari va g'orda bir necha kun qolib ketganlari Qur'onning to'qqizinchi Tavba surasida zikr, etilgan: «Agar sizlar Unga (ya'ni Muhammadga) yordam bermasangiz, lekin Alloh unga yordam berdi. Kofirlar uni (Makkadan) haydaganlarida g'orda yashirishgan ikki kishidan biri u edi. U o'z hamrohiga «Qaygurma, Alloh biz bilan» degandi. Uning ustiga Alloh taskinlik tushirdi, sizlarga ko'rinmaydigan lashkar bilan qullab-quvvatladi, kofir bo'lganlarning so'zlarini tuban qildi. Allohning so'zlari esa balanddir. Alloh qudrat va xikmat sohibidir» (9, 40).

UMAR IBN AL-XATTOB

³ Abdusodiq Irisov. TOSHKENT-1993 O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti.

Abu Bakr vafot etgach, xalifalikka Umarni ravo ko'rishdi, uni xalifa etib saylashdi. U 634 yili xalifalik taxtiga o'tirdi. Uning bu lavozimda bo'lishi islom tarixida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.⁴ Umar ibn al-Xattob (582-644), to'g'ri

⁴Ravza-jannat bog'i

yo'ldan borgan xalifalar - xulafo arroshidiynlarning ikkinchisi, Abu Bakr as-Siddiqdan so'ng xalifalik taxtiga o'tirgan va xalifalar orasida birinchi bo'lib Amir al-mo'minin nomini olgan kishidir. Makkada tavallud topgan.⁵ Islom olamida eng ko'zga ko'ringan siymolardan va buyuk sarkadalardan biri. Qizi Hafsaga uylanishi tufayli payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) unga kuyov, Umar ibn al-Xattob esa payg'ambarning qayinotasi bo'lgan. Milodiy 644 yili Basra valiyisi al-Mug'ira ibn Shu'baning topshirig'i bilan uning quli Abu Lu'lua xalifa Umarga xanjar sanchib o'ldirgan. U kishi ko'p kamtarona hayot kechirgan, uning har bir harakati adolatli bo'lganligi kitoblarda qayd etilgan. Shuning uchun bu kishini musulmon xalqlar «Umari odil» deb ham ataganlar. Umar o'n yilga yaqin xalifalik qilgan, uning hukmronlik davrida musulmonlar juda tinch-osuda yashaganlar. Shaxid bo'lgan kezda u oltmish uch yoshda bo'lgan. U kishining haqlini haqsizdan yaxshi ayiradigan xislati bo'lgan. Shuning uchun u kishini «Foruq» - farq qiluvchi, ayiruvchi degan nom bilan ham atashgan. Umar dastlabki vaqtlarda tijorat ishi bilan shug'ullangan, unchalik badavlat bo'lmagan, o'rtacha savdogarlardan edi. Ammo u g'oyat kuchli pahlavon, chavandoz odam bo'lgan, shu bilan birga yaxshigina notiq, so'zamol hamda qurol-yarog'ni ham juda yaxshi ishlatadigan, o'ta chaqqon va jangovar odam bo'lgan. Payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) endi faoliyat ko'rsata boshlagan kezlari u kishining dushmanlari suiqasd payiga tushadilar va bu ishni bajo keltirishni kuchqudratda yetishgan pahlavon Umar ibn al-Xattobning bo'yniga qo'yadilar. Dastlab u kelishganlaridek Muhammadni xilvat joyda topib o'ldirmoqchi bo'ladi. Ammo payg'ambar xayrixohlari uni ogohlantirib bu harakati nojo'ya ekanligini aytadilar. Bunday ikki xil gapdan taraddudga tushgan va o'zi tabiatan odil va xalol odam bo'lgan Umar o'zini payg'ambarga qarshi

⁴ Abu Hotim Muhammad ibn Hibbon ibn Ahmad. As-Saqofat. Dairotu l-maorif al-usmaniya. 1393/1973. XI.

⁵ Abu Hotim Muhammad ibn Hibbon ibn Ahmad. As-Saqofat. Dairotu l-maorif al-usmaniya. 1393/1973. XI.

gijgijlayotishganini sezadi va nihoyat haqiqatni shaxsan aniqlashga qaror qilib kutilmaganda o'zi payg'ambar huzuriga kirib keladi. Umarning bu qadamidan tevarak-atrofdagilar ba'zilar hayron bo'ladi, boshqasi voqeani tushunolmay garang qoladilar. Umar davrida madaniy qurilishlar davom etdi, ariq va kanallar qazildi, qal'a va askarxonalar, devon, xazinaxona, qamoqxona, mexmonxona kabi qator inshootlar qurildi. Zaruratga qarab ba'zi joylarda askarlar qishlaydigan-qishloqlar, kichik-kichik shaharcha va guzarlar tashkil etildi. Xalifa Umar davrida islom rivoji yo'lida ko'rsatgan xizmatlari uchun odamlarga xazinadan maxsus maosh tayinlanar edi. Oyluk maoshi uning ko'rsatgan fidokorligi, islom uchun katta janglarda qilgan ishtiroklari asosida oz yo ko'p bo'lishi mumkin.

USMON IBN AFFON Usmon ibn Affon⁵ milodiy 576 yili Makkada tug'ildi. Otasi Affon savdo kishisi bo'lgan. Usmoning nasli payg'ambarga va islomga qarshi dushmanlik qilgan umaviylar xonadonidan bo'lsada, lekin u o'z xonadoni siyosatiga zid ravishda Muhammad payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ning tarafdorlariga qo'shilib, dastlab islomni kabul qilganlardan biri xisoblanadi. Saqlanib qolgan ma'lumotlarga qaraganda Usmon ibn Affon o'ziga to'q savdogar oilasidan chiqqan, uning o'zi ham badavlat kishi bo'lgan, shu jihatdan uning islom dinini qabul qilishi

⁵Usmon ibn Affon milodiy 576 yili Makkada tug'ildi.3-xalifa.

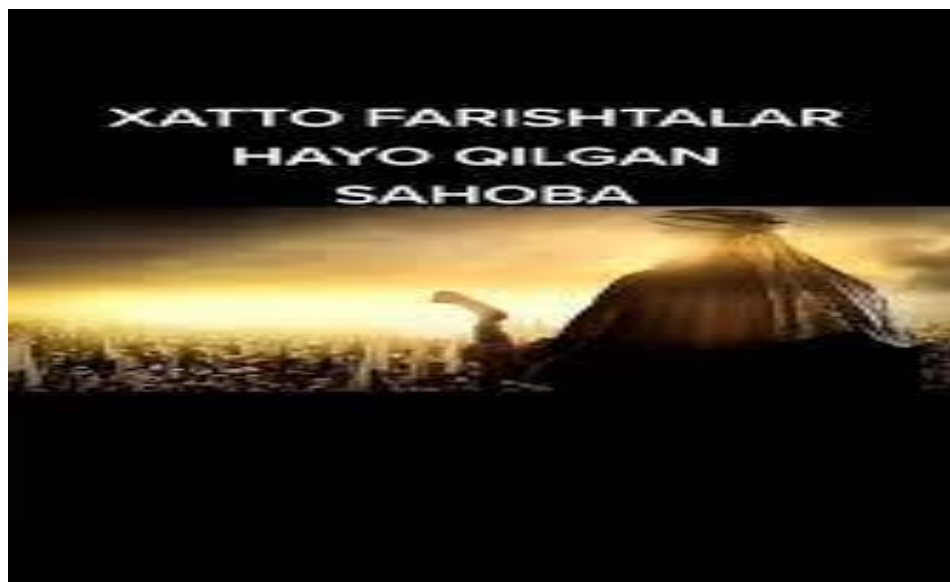
musulmonlarga ancha madad bo'lgan. Manbalarda ko'rsatilishicha, u Abu Bakr bilan yaqin do'st ekan, hatto u kishining tavsiyasi bilan islomga mayl paydo qilib, to'g'ri payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) huzuriga kirib borgan va u zotning yo'lini tutgan.⁶ Shu tariqa payg'ambarga eng yaqin kishilardan bo'lib qolgan.

Usmon ibn Affon xalifaligining sunggi yillarida ancha-muncha g'ala-g'ovurlar yuz bera boshladi. Islom yerining birmuncha kengayishi, bir tomondan Afrikaning shimoli-Marrokashgacha, ikkinchi tomondan Eron yerlarigacha borishi, albatta, hukm yuritish ishlarida bir-muncha murakkabliklar paydo qilardi. Ikkinchi tomondan esa, bo'ysindirilgan xalq ichida islomga xayrixoh yoki uning tersi bo'lgan turli-tuman tabaqalarning paydo bo'lib, ular orasida har xil to'qnashuvlar ham yuzaga kela boshlagan edi.⁷ Bunga tabiatan kungli yumshoq, insonlarga o'ta mexribon, o'ta madaniyatli, boshqalarga ko'p jihatdan rahm-shafqat ko'rsatib

⁷ Chahoriyorlar (4 halifa haqida risola) - Islom - Ziyouz.com islom.ziyouz.com

turadigan shaxs bo'lgan Usmonning xalifalikni boshqarishi ham o'ziga qarshi fitnalarning paydo bo'lishi va unga dushman shaxslarning bemalol harakatda bo'lishiga olib keldi.

Manbalarning ko'rsatishicha, Usmon ibn Affon ko'p sahiy kishi bo'lgan. U kishi islomni qabul qilgach, o'z mol-mulki va davlatini bu yo'lga sarf eta boshlaydi. Payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ning qizlari Ruqaya dastlab Abu Lahabning o'g'li Utbaga uzatilgan edi. So'ngra payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ga vahiy kelib, u kishi odamlarni islomga da'vat qilayotgan kezlarda Utba otasi Abu Lahabning taziyyiqi ostida payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ga qarata: "Sening dining ham, qizing ham kerakmas", deb Ruqayani taloq qiladi. Bu paytlarda Usmon ibn Affon islomni qabul qilib, musulmon bo'lgan edi. U Ruqayaga uylanadi va payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ga kuyov bo'lib qoladi.⁸ Hatto mushrikiylarning taziyyiqidan qochib, Usmon Ruqaya bilan Habashistonga ham ko'chadi, u yerda bir qancha vaqt yashab, so'ng oilasi bilan Makkaga qaytib keladi, keyin Madinaga xijrat qiladi. Madinada Ruqaya xastalanib, vafot etgan, u payg'ambarning boshqa qiziga, avval Abu Lahabning ikkinchi o'g'liga uzatilgan va otasi tufayli u taloq qilgan qizi Ummu Kulsumga uylanadi. Shu tufayli u kishi elaro «Zunnurayn⁶» nomini oladi. U kishi jamoat bilan

⁶Zunnurayn- ikki nur soxibi.

ishlashda ancha uddaburon, qo'li uzun odam edi. Musulmonlar suv tanqisligiga uchraganda, u bir yahudiyning qo'l ostidagi quduqni sotib olib, islom yo'liga vaqf

⁸ Chahoriyorlar (4 halifa haqida risola) - Islom - Ziyouz.com islom.ziyouz.com

etadi, natijada, musulmonlar shu quduq suvidan tekinga bemalol foydalanadigan bo'ladilar. Keyinroq payg'ambarning ikkinchi qizi Ummu Kulsum ham vafot etadi. Shunda payg'ambar: "Agar qizim qirqta bo'lganda edi, shunda ham bittama-bitta Usmonga uzatgan bo'lardim", deb unga tasalli bergan ekanlar. Hatto payg'ambarimiz(sallallohu alayhi vassallam) u kishiga qarab: - Sen mening dunyo va oxiratda yaxshi ko'rganimsan,- deganlar. Yana u kishi (sallallohu alayhi vassallam) aytganlar: - Har bir payg'ambarning ummatlari ichida bitta do'sti bo'ladi. Mening jannatda do'stim Usmondir.

ALI IBN ABU TOLIB

Ali ibn Abu Tolib Muhammad⁷ payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) amakilarining o'g'li hamda u kishining kuyovlaridir. Ali milodiy hisobda 598 yilda tug'ilgan, 661 yilda vafot etgan, xulafoyi ar-roshidiyning to'rtinchisi bo'lib, 556-661 yillar orasida xalifalik qilgan. Alining otasi Abu Tolib Abdulmuttalibning o'g'lidir. Onasi esa Fotima nomli ayol bo'lib, Asad ibn Hoshim degan kishining qizidir. Ali ibn Abu Tolib aslida payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) tarbiyasida o'sgan, o'zi ham uning payg'ambarligini dastlab tan olganlardan biri edi. Keyinchalik Ali payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam)ning qizi Fotimaga uylanib, unga kuyov bo'lgan. Manbalarning ko'rsatishicha, u kishining Abu Turob degan kunyasi ham bo'lgan. Payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) makkaliklar zulmidan qochib, 622 yili Madina shahriga xijrat qilganda Ali payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) uyida yashagan va uning barcha yurishlarida hamroxlik qilgan. Alining otasi Abu Tolib kambag'al edi, shu sababdan payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) Alini o'z tarbiyasiga olgan edi. Hatto

Payg'ambarimiz Hadicha onaga uylanib, aloxida oila qurgach, yaxshilikka yo'yilsin degan niyatda Alini ham o'z farzandidek yonlariga olganlar. Bu bilan amakilari Abu Tolibga moddiy yordam berganday edilar. Ali ibn Abu Tolib tug'ilganda payg'ambar(sallallohu alayhi vassallam) o'ttiz yoshda edilar. Ali Abu Tolibning eng kichik o'g'li edi. Alining onasi Fotima bonuning aytganiga ko'ra,

⁷Ali ibn Abu Tolib Muhammad- milodiy hisobda 598 yilda tug'ilgan, 661 yilda vafot etgan.4-xalifa.

o'g'li tug'ilganda unga oti Ali bo'lsin deb payg'ambarimiz(sallallohu alayhi vassallam) tanlagan ekanlar, xatto tillarini uning og'ziga solib o'zgina emdirgan ham ekanlar. Alining onasi esa unga Asad Haydar deb o'z otasining nomini qo'ygan ekan. Muhammad payg'ambar (sallallohu alayhi vassallam) jiyani Aliga ko'p e'tibor berar, qayerga borsa birga olib borarkanlar.⁹ Tarixiy manbalarda Abu Tolib oilasining serfarzand va iqtisodiy zaifligini sabab qilib ko'rsatiladi.

Xulosa :

Mening xulosam shuki: xalifalar insonlarni yaxshilikka, alloh yo'lidan borishga va unga sajda qilishga chaqirganlar. Arab xalifaligi VII-VIII asrlar davomida Mag'ribu Mashriqning keng hududlarini, shu jumladan Markaziy Osiyo yerlarini ham o'z tasarrufiga kiritgan edi. Xalifalikka kirgan hududlarga asta-sekin arab madaniyati, uning ko'plab unsurlari kirib kela boshladi. Eng asosiysi, islomning muqaddas kitobi «Qur'oni Karim» g'oyalari turli xalqlar orasida keng yoyila boshladi. Buning uchun bu yerlarda arab tili, arab yozuvi joriy etildi. Musulmon madaniyatining ko'rki hisoblangan naqshinkor bezaklar bilan ziynatlangan salobatli masjidular madrasalar, xonaqoyu maqbaralar, diniy va ilmiy kitoblar, qo'lyozmalarga boy kutubxonalar va boshqa inshootlar qad rostlay boshladi. Ular shu xalqlarning avvalgi moddiy madaniyati xarobalari o'rnida barpo etildi.Bu to'rt xalifa musulmonlar tomonidan peshqadamlar deb bilinadi,ularning har biri payg'ambarimizga yaqin kishilar bo'lgan.Ular orasida Umarning davlat boshqaruvi dargohiga o'tgan zamonasidan yodgorlik etiladi.Bu davlat boshqaruvi ko'pgina joyda ustuvorlik bilan eshitiladi.Choryorlar arab tilidagi diniy manbalarda "xulafa ar-rashidin" ya'ni "to'g'ri yo'ldan brogan xalifalar" nomi bilan tilga olinadi.Choryorlar xalifalikni boshqarish va kengaytirish,qo'shni yerlarni fath etib islom bayrog'i ostida birlashtirishga rahnamolik qilgan hukmdorlardir.

⁹Chahoriyorlar (4 halifa haqida risola) - Islom - Ziyouz.com islom.ziyouz.com

Musulmonlar choryorlarni “payg’ambar noiblari” hisoblaydilar. Islom an’anasida choryorlar hukmronlik davri islomning oltin asri deb yuritiladi. Bu davr 30 yil bo’lgan. Choryorlar zamonida payg’ambar boshlab bergan futuhotlar oxiriga yetkazilgan, davlat qurilishi mukammal bo’lgan, islom yatib brogan o’lkalarda barqarorlik o’rnatilgan. Xalifa-musulmon jamoasi va musulmon davlatining diniy hamda dunyoviy boshlig’i muhammad(s.a.v)ning o’rinbosari, ummaviylar davridan boshlab esa Allohning yerdagi noibi hisoblangan. 13-asrdan keyin ayrim musulmon mamlakatlarining hukmdorlari o’zini diniy boshliq deb ham da’vo qilib, Xalifa nomiga ega bo’lishgan.¹⁰ 16-asrda turk sultonlari o’zlarini xalifa deb atay boshlaganlar, bu holat 1924-yilgacha, ya’ni usmonlilar davlati tugaguncha davom etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdusodiq Irisov. TOSHKENT-1993 O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining “Fan” nashriyoti.
2. Abulfaroj Muhammad ibn Ishoq ibn Muhammad ibn Ishoq Mu'taziliy. Fihrist. Ayman Fuod Said tadqiqi. - London: Muassasa al-furqon li-turosi al-islamiy. 1429/2009. III.
3. Abu al-Qosim SUlaymon ibn Ahmad ibn Ayyub Tabariy. Tarixi Tabariy. Dorul afkarid-davliya. 1430/2009.
4. Abu Hotim Muhammad ibn Hibbon ibn Ahmad. As-Saqofat. Dairotu l-maorif al-usmaniya. 1393/1973. XI.
5. Abu Bakr Ahmad ibn Ali ibn Sobit Xatib Bag'dodiy. Tarixu Bag'dod. - Bayrut: Dor al-g'arb al-islamiy. 1422/2001. XXI.
6. Jo'rabek Cho'tmatov. Termizning bezavol qal'alari yohud Termiz tarixi. - Toshkent: YANGI NASHR, 2017.
7. Xalifalik - Vikipediya [uz.wikipedia.org › wiki › Xalifalik](http://uz.wikipedia.org/wiki/Xalifalik)
8. Chahoriyorlar (4 halifa haqida risola) - Islom - Ziyouz.com islom.ziyouz.com
9. 4 xalifa haqida - Anarim.Az [anarim.az › img › search ›](http://anarim.az)
10. https://uz.wikipedia.org/wiki/Usmon_ibn_Affon

¹⁰ Abu al-Qosim SUlaymon ibn Ahmad ibn Ayyub Tabariy. Tarixi Tabariy. Dorul afkarid-davliya. 1430/2009.

11. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.
12. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." Theoretical & Applied Science 2 (2016): 175-179.
13. Samatov, K. (2016). Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society. Theoretical & Applied Science, (2), 175-179.
14. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.
15. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction." (2021).
16. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction.
17. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) //European Scholar Journal. – 2021. – T. 2. – №. 11. – C. 45-48.
18. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." European Scholar Journal 2.11 (2021): 45-48.
19. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.

